

Çevre Sosyolojisinde Toplumsal Kurgusalçı Model (*)

Yrd. Doç. Dr. Muammer TUNA (**)

ÖZET: Bu çalışma çevre olgusunun toplubilimsel boyutunu incelemek amacıyla. Bu bağlamda, bu çalışmada çevresel olguların toplumsal boyutlarının da dikkate alınması gerektiği noktasından hareket edilmiştir. Çevre sosyolojisi ve çevre toplum ilişkilerinde yeni bir açıklama modeli olan “çevre-toplum ilişkilerinde toplumsal kurgusalçı (*social constructionist*) model”in kuramsal çerçevesi tartışmaya açılmış ve bu kuramsal model bir uygulamalı alan araştırması ile test edilmiştir. Toplumsal kurgusalçı modele göre, toplumlar ve toplumsal gruplar çevre ile test edilmiştir. Toplumsal kurgusalçı modele göre, toplumlar ve toplumsal gruplar çevre ile olan ilişkilerinde, içinde buldukları sosyo-ekonomik ve kültürel konuma uygun bir ilişki yapısı ve çevresel bilinç yaratırlar. Toplumsal kurgusalçı perspektiften hareketle oluşturulmuş modelin test edildiği alan araştırması Yatağan Termik Santrali'nin kurulu olduğu Muğla ilinin Yatağan ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel varsayımı, Yatağan yöresinde yaşayanların genel olarak Yatağan kent merkezinde yaşayanlar ve Yatağan'ın köylerinde yaşayanların santralden farklı düzeylerde etkilendikleridir. Bu farklılıklar da, toplumsal grupların içinde yaşadıkları doğal çevre ile olan farklı ilişki biçimlerine ve farklı sosyo-ekonomik konumlarına bağlıdır. Araştırma bulgularına göre, Yatağan'ın köylerinde yaşayanlar, santralde çalışanlara ve kent merkezinde yaşayanlara göre santralden daha fazla etkilendiklerini ve doğal çevreye karşı daha duyarlı olduklarını ifade etmişlerdir.

(*) Bu makalenin değişik bir versiyonları daha önce II. Ulusal Temiz Enerji Kongresinde ve III. Ulusal Sosyoloji Kongresinde sunulmuş ve geliştirilerek bu son şeklini almıştır.

(**) Muğla Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

1. Giriş

Modernleşme ve kapitalizm ile birlikte çevre sorunları tüm dünyayı ve tüm toplumları etkileyen temel sorunlardan biri durumuna gelmiştir ve giderek etkisi artmakta ve yaygınlaşmaktadır. Çevre sorunları önceleri sadece teknik ve ekonomik boyutları ile sınırlı ölçüde ele alınırken, son on yıllarda çevre sorunlarını neden ve sonuçları ile birlikte kavrayabilmek gereği ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1970'lerden sonra çevre sorunlarının, hem nedenleri açısından hem de sonuçları açısından toplumsal boyutları olduğu vurgulanmaya başlanmıştır. Bunun ötesinde çevre sorunlarının, diğer tüm boyutlarının ötesinde toplumsal sorunlar olduğu iddia edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda çevre sosyolojisi adıyla yeni bir disiplin ortaya çıkmış, çevre sorunlarının özellikle toplumsal boyutu dikkate alınarak çok disiplinli bir anlayışla ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. Bu anlamıyla çevre sosyolojisi çevresel sorunların toplumsal boyutlarını ve çevre toplum ilişkilerini inceleyen bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır.

Temelde, çevre toplum ilişkilerini sosyolojik açıdan ele almak amacıyla olan bu çalışma, çevre toplum ilişkilerini açıklamak için toplumsal kurgusalci sosyolojik teoriden (Canan, 1996) hareketle, çevre toplum ilişkilerinde toplumsal kurgusalci bir açıklama modeli geliştirmek amacındadır (Buttel, 1977). Başka bir deyişle bu çaba toplumsal kurgusalci perspektifin çevre sosyolojisine indirgenmesi çabası olarak ifade edilebilir. Bu çalışma içinde toplumsal kurgusalci perspektif ve çevre sosyolojisi tartışmalarının ayrıntıları yer almamakla birlikte, söz konusu teorik model özet olarak sunulmuş ve teorik modelin geçerliği bir uygulamalı alan araştırması ile test edilmiştir. Alan araştırması Yatağan Termik Santrali'nin kurulu olduğu Muğla ilinin Yatağan ilçesinde uygulanmıştır. Araştırmanın geniş anlamda amacı, Yatağan Termik Santrali'nin çevresel ve toplumsal etkilerini, yörede yaşayanların kendi ifadelerine göre tespit etmektir. Bu bağlamda, araştırma yukarıda ifade edilen teorik modeli test edebilecek bir biçimde düzenlenmiş ve uygulanmış, kurulan hipotetik model araştırma bulgularınca desteklenmiştir.

2. Çevre Toplum İlişkilerinin Tarihsel ve Teorik Evrimi

İnsan, toplu halde yaşamaya başlamasıyla birlikte, içinde yaşadığı doğal çevreyi değiştirmeye ve doğal kaynaklardan olabildiğince fazla oranda yararlanmanın yollarını aramaya başlamıştır. Böylelikle insan eyleminin dışında

kendiliğinden var olan doğaya karşı, bu doğanın yeniden üretildiği ve insan emeğinin ürünü olan yeniden üretilmiş ikinci doğa ortaya çıkmıştır. İlkel toplumlarda ve tarımcı toplumlarda insanın doğayı değiştirmesi ve doğal kaynakları kullanması sınırlı iken, endüstrileşme ile birlikte insanların kendi çıkarları için doğayı değiştirmeleri ve doğal kaynakları kullanmaları devasa boyutlara ulaşmış ve insan ürünü olan doğa, kendiliğinden var olan doğa ile var olmak için yaşamsal bir rekabete girişmiştir. Başka bir deyişle moden endüstri çağında, insan refahını en çoklaştırmak için endüstrileşmek ve endüstrileşmek için doğanın ve doğal kaynakların sınırsızca kullanımı zorunlu hale gelmiştir. Doğa kendisinin sınırsızca sömürülmesine yanıt vermekte gecikmemiş ve bunun sonucu olarak hepimizin bildiği ve dünyanın hiçbir yerinde etkilerinden kaçınmak mümkün olamayan hava ve su kirlenmesi ve bunun sonucu oluşan sağlık sorunları ve ölümler, küresel iklim değişikliği ve bunun sonucu oluşan açlıklar, kuraklıklar, sel baskınları, aşırı soğuk ve sıcak hava dalgalanmaları ortaya çıkmıştır (Benton, 1996; Tuna, 1998).

Yukarıda kısaca özetlenen doğa ile toplum arasındaki ilişkilerin tarihsel süreci, çevre sorunlarının özellikle endüstrileşme ile birlikte yoğunlaştığını ve bunun en önemli nedeninin insanın daha fazla refah beklentisi olduğunu göstermektedir. Ancak endüstrileşme sonucu ortaya çıkan çevre sorunları gene insanları hedef almıştır. İnsanoğlu, kendi refah ve mutluluğunu arttırmak için oluşturduğu endüstrileşmenin kurbanı olmuştur (Catton, 1982). Başka bir ifade ile insanoğlu çevresel sorunların hem birinci dereceden nedeni ve sorumlusu hem de bu sorunlardan birinci dereceden etkilenme durumundadır. Yukarıda açıklanmaya çalışılan olguların sosyolojik anlamı, çevre sorunlarının ve çevresel olguların sadece teknik ve ekonomik olgular olmayıp belki de bunlardan daha önemli olarak toplumsal sorunlar ve olgular olduğudur (Catton, 1975).

Sosyolojik açıdan diğer önemli bir faktör; çevre sorunları ve çevresel olgular toplumsal sorunlar ve olgular olmakla birlikte, çevre olgusunun ve çevre kavramsallaştırmasının farklı toplumlarda ve bir toplum içindeki farklı grup ve tabakalarda farklı biçimlerde yapılandırılmıştır. Toplumsal kurgusalci perspektife göre, toplumsal olaylar toplumsal olarak yapılanmıştır. Başka bir ifade ile her toplum ya da bir toplum içindeki her bir toplumsal grup ya da katman kendi gerçekliğini yaratır ve bu gerçeklik sadece kendine benzeyen ve kendine özgü bir gerçekliktir (Catton, 1980). Çevre toplum ilişkileri, top-

lumsal kurgusalılık açısından yorumlandığında, her toplum ve toplum içindeki her toplumsal grup, içinde yaşadığı doğal çevre ile kendine özgü bir ilişki biçimi ve doğayı algılama ve yorumlama biçimi yaratır. Toplumların evrimi, doğal çevre ile olan ilişkileri açısından değerlendirildiğinde; avcı-toplayıcı toplumlar, tarımcı toplumlar ve endüstriyel toplumlar olarak üç aşamaya ayrılabilir. Bu bağlamda, toplumsal evrimin her aşamasında, toplumların doğal çevre ile kendine özgü bir ilişki biçimi yarattığı görülür (Eckersley, 1982). Toplumsal yeniden üretim biçimi, doğal kaynakların tahrip edilmeden kullanılması ve sürdürülebilirlik temeline dayalı olan avcı toplayıcı toplumlarda doğa ile toplum arasında, karşılıklılık ilkesine dayalı olarak dengeli, uyumlu ve saygılı bir ilişki vardır. Toplumsal yeniden üretimi tarımsal üretime dayalı olan tarımcı toplumlarda ise doğal kaynakların kullanımı artmış ve insan oğlu doğaya egemen olmaya başlamıştır. Bundan dolayı tarımcı toplumlarda insan ile doğa arasındaki ilişkiler halen sürmekle birlikte, avcı toplayıcı toplumlarda olduğu kadar güçlü değildir. Dolayısıyla tarımcı toplumlar doğaya egemen olmayı meşrulaştıran bir ilişki biçiminin temellerini artmışlardır.

Endüstriyel toplumlarda ise toplumun refah talebi ve tüketim eğilimleri endüstriyel üretimin aşırı ölçülerde artmasına yol açmış, aşırı üretim artışı ise doğal kaynakların sınırsızca kullanımını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkan modernleşme ve kapitalizm ekonomik kalkınma, ekonomik büyüme ve toplumsal refahı en üst toplumsal değerler haline getirmiştir. Dolayısıyla ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilmesi için doğal kaynakların sınırsızca kullanımı zorunlu bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçlerin sonucunda doğa ile karşılıklılık ve saygı ilkesine dayalı olarak kurulmuş olan dostane ilişkiler tamamen ortadan kalkmış; doğa kendi başına bir değer olmaktan çıkarak ekonomik refahın sağlanması için sınırsızca kullanılacak ve sömürülebilecek bir ekonomik değer olarak algılanmaya başlanmıştır. Endüstrileşme çağında modern kapitalist (ve sosyalist) toplumların toplumsal değerleri ve dünya görüşleri, yukarıda özetlenen ekonomik faydanın ençoklaştırılması için doğal kaynakların sınırsızca kullanımını temeline dayanmıştır. Modern çağda ortaya çıkmış olan toplumsal teorilerin ve öğretilerin bir çoğu doğanın egemenlik altına alınarak, sınırsızca kullanımını temel ilke olarak benimsemiştir (Eder, 1996; Yearly, 1994). Bununla birlikte, aynı toplum içinde, ekonomik yaşam biçimleri gere-

ği doğa ile daha yakın ilişki içinde olanlar, özellikle kırsal kesimde yaşayanlar doğa ile dengeli ve uyumlu yaşamlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak genel olarak endüstriyel toplum, doğa ile toplum arasındaki ilişkilerin tamamen koptuğu ve insan oğlunun doğaya yabancılaştığı bir toplumsal sistem durumuna gelmiştir. Toplumun doğaya yabancılaşması, doğanın tahrip edilmesi ve çevre kirliliği ve bunun sonucu oluşan sorunlar 1950'ler ile 1970'ler arasında en üst düzeylere ulaşmış ve insanlığı tehdit etmeye başlamıştır. Bununla birlikte endüstriyel toplum içinde, toplumu derinden etkileyen çevre sorunlarını ortadan kaldırmaya ve içine düştüğü çevresel krizi çözümlenmeye yönelik olarak “doğaya dönüş” ya da “doğanın yeniden keşfi” olarak özetlenebilecek düşünsel yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Giddens, 1990; Eder, 1996).

Doğaya dönüş ya da doğanın yeniden keşfi olarak adlandırılabilen olan yaklaşımlar, temelde doğa ile insan arasında kopmuş olan ilişkileri yeniden kurmayı ve insan oğlunun doğaya karşı yabancılaşmasını ortadan kaldırmaya yönelik yaklaşımlardır. Bu bağlamda modern toplumda doğanın sınırsızca sömürülmesine dayalı, doğaya egemen olmaya yönelik anlayış ortadan kalkmalı, bunu yerine doğa ile karşılıklı, dostluk ilişkileri almalıdır (Harper, 1996).

Yukarıda özetlenen, modern toplumun doğa üzerinde egemenlik kurmaya yönelik olan, egemen kurmaya yönelik olan, egemen doğa kavramsallaştırması kısaca “insan merkezli dünya görüşü” olarak bilinir; buna karşın, yirminci yüzyılın son çeyreğinde somut bir nitelik kazanmış olan ve modernleşme görüşüne bir alternatif olarak ortaya çıkmış bulunan ve doğa ile karşılıklı ve dostane bir ilişki biçimi öngören dünya görüşüne ise kısaca “ekolojik dünya görüşü” denmektedir (Milbrath, 1984). Bir toplumda var olan toplumsal grupların doğa kavramsallaştırmaları, yeniden üretim biçimlerine ve doğa ile ilişkilerine bağlı olarak insan merkezlikten doğa merkezliğe doğru değişebilmektedir. Doğayla daha yakın bir ilişkiye sahip ve üretim biçimleri doğrudan doğaya bağlı olanların doğa kavramsallaştırmaları ve dünya görüşleri daha fazla doğa merkezli iken, üretim biçimleri, doğal kaynakların sömürülmesine ve doğayla daha dolaylı bir ilişkiye sahip olan toplumsal gruplar ise daha az doğa merkezli buna karşın daha fazla insan merkezli bir doğa kavramsallaştırmasına ve dünya görüşüne sahiptirler (Ramsey, 1976). Bu ça-

lişmanın teorik çerçevesini ve temel varsayımını yukarıda açıklanmaya çalışılan teorik çerçeve ve varsayım oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada, Yatağan Termik Santrali'nin çevresel ve toplumsal etkileri modernleşme- ci bir perspektiften değil, çevreci bir perspektiften ele alınacaktır. Bundan sonraki bölümde yukarıda belirlenen teorik çerçevede oluşturulmuş olan araştırma modeli açıklanacak ve tanımlanacaktır.

3. Yöntemsel Model

Yukarıda açıklanan teorik çerçevede oluşturulan temel varsayımın sınınaması için bir uygulamalı alan araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Yatağan Termik Santrali'nin kurulu olduğu Muğla ilinin Yatağan ilçesinde gerçekleştirilmiştir (Günay, 1987; Eris, 1995). Araştırmanın Yatağan Termik Santrali ile ilgili olarak Yatağan'da gerçekleştirilmesinin nedeni, öncelikle, fosil yakıt ile çalışan bir enerji üretim tesisi olan bu santralin çevre ve toplum üzerindeki etkilerini birincil olarak etkilenenler üzerinde tespit etmektir. Bu tespitler pratik olarak enerji politikaları tartışmalarına ve termik santrallerin etkileri konusundaki tartışmalara katkıda bulunabilecektir. Bundan ayrı olarak, söz konusu araştırma ile yukarıda özetlenen teorik modelin test edilmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın varsayımı daha somut olarak ifade edilecek olursa, Yatağan ilçesi sınırları içinde yaşayanların içinde buldukları toplumsal konuma göre Yatağan Termik Santrali'nden farklı düzeylerde etkilen- dikleri varsayılmaktadır. Araştırma, Yatağan ilçesi sınırları içinde yaşayan 18 yaşından büyük kadın ve erkekler üzerinde yapılmıştır. Araştırma için, ara- ştırma evreni temsil eden 837 kişiden oluşan bir örneklem grubu oluşturul- muştur. Bu örneklem grubu kurulan hipotezlerin test edilebilmesine uygun olarak ve yüksek bir temsil yeteneği sağlamak amacıyla Yatağan ilçe merke- zi, Yatağan'ın köyleri ve Yatağan Termik Santrali olarak üç gruba ayrılmış- tır. Araştırma, üç örneklem grubu içinden tesadüfi olarak seçilmiş olan birey- ler ile önceden hazırlanmış olan anket formlarının yüz yüze görüşme ile dol- durulması şeklinde olmuştur. Toplanan data bilgisayar ortamında SPSS prog- ramı kullanılarak kodlanmış ve istatistiksel olarak test ve analiz edilmiştir. Hipotezlerin test edilmesi için uzun ve karmaşık bir istatistiksel çözümleme süreci izlenmiştir. Bu aşamada, söz konusu çözümleme sürecinin ayrıntıları bu makalenin sınırlarını aşmaktadır; bundan dolayı burada sadece test edilen hipotezler formüle edilmiş ve uygulanan istatistiksel modele özet olarak de- ğinilmiştir.

Hipotezler:

1. Yatağan Termik Santrali çevre üzerinde (ormanlar ve tarım alanları ve diğer doğal kaynaklar) ve Yatağan'da yaşayanlar üzerinde oldukça olumsuz etkiler yaratmıştır.
2. Bununla birlikte Yatağan'ın köylerinde yaşayanlar doğa ile doğrudan bir ilişkiye sahip olmalarından ve yaşamları doğrudan tarımsal üretime (doğa) bağlı olmasından dolayı santralden en yüksek düzeyde etkilenmektedirler.
3. Buna karşın santral çalışanları doğa ile dolaylı bir ilişkiye sahip olmalarından ve yaşam biçimleri doğal bir kaynağın (kömür) kullanımına dayalı olduğu için (onlar için santralin yarattığı çevresel etkiler değil, yarattığı ekonomik katma değer önemlidir) santralden en alt düzeyde etkilendiklerini ifade ederler.
4. Yatağan ilçe merkezinde yaşayanlar ise bir yandan yaşamları santrale bağlı ekonomiye bağlı olduğundan bir yandan da santralin olumsuz etkilerinden şikayetçi olduklarından santralden orta düzeyde etkilendiklerini ifade ederler.

4. Bulgular ve Tartışma

Araştırma sonucunda elde edilen verilen istatistiksel olarak geçerlik ve güvenilirliği test edildikten sonra anket sonuçlarının istatistiksel analizi yapılmıştır. Anket sorunlarına verilen yanıtlar beş kategoriden oluşan bir ölçek ile ölçütlendirilmiştir. Başka bir deyişle sorulara verilen yanıtlar beş kategoriden oluşmaktadır. Birinci kategori termik santralin etkilerinden en az etkilenilen ya da en az çevresel duyarlılık düzeyini temsil etmekte, beşinci kategori ise santralin etkilerinden en çok etkilenilen ya da en fazla çevresel duyarlılık düzeyini temsil etmektedir. Anket sorularına verilen yanıtlar faktör analizi ile gruplandırılmış ve üç soru grubu (üç faktör) ortaya çıkmıştır. (Her bir faktörde yer alan sorulara verilen yanıtlar arasındaki tutarlılık, iç tutarlılık güvenilirlik testi ile yeniden test edilmiştir ve her bir faktörde yer alan sorular arasında yüksek düzeyde bir iç tutarlılık olduğu görülmüştür. Bu işlemlerin ayrıntıları bu sunum içinde yer almamaktadır.) Bu üç faktör, kurulan hipotezlere

uygun olarak “üç boyutlu çevresel etkilenme ve tepki ölçeği” olarak yapılandırılmıştır. Çevresel etkilenme ve tepki ölçeğinin birinci boyutu çevresel taahhüt boyutudur. Birinci boyutta yer alan sorularda yanıtlayıcıların santralin etkileri konusunda bilgi sahibi olup olmadıklarına yönelik olarak sorulmuş 6 soru (1., 2., 12., 15., 16. ve 20. sorular) yer almıştır. İkinci boyutta yanıtlayıcıların ortaya çıkan çevre sorunları ile ilgili olarak çevre konusunda ne düzeyde kaygı duyduklarına yönelik 4 soru (37., 38., 39. ve 40. sorular) yer almıştır. Üçüncü boyutta ise söz konusu çevre sorunlarının çözümü konusunda bir taahhütleri olup olmadığını ayönelik 2 soru (41. ve 42. sorular) yer almıştır (bk. Tablo 1). Bu sorulara verilen yanıtların Yatağan geneline göre ortalamaları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablodaki verilere göre, Yatağan genelinde, beş kategoriden oluşan “çevresel etkilenme ve tepki ölçeği”ni oluşturan tüm sorulara verilen yanıtların ortalamaları, bir soru hariç (3) ile (4) civarındadır. Bu veriler Yatağan genelinde araştırmaya katılanların çok önemli bir bölümünün Yatağan Termik Santrali'nin etkileri konusunda bilgili olduklarını ve etkilendiklerini; santralin çevresel ve toplumsal etkileri konusunda oldukça yüksek bir kaygı düzeyine sahip olduklarını ve söz konusu çevresel sorunların çözümü konusunda özveride bulunmayı taahhüt ettiklerini göstermektedir. Bu veriler aynı zamanda araştırmanın birinci hipotezinin bulgularca desteklendiğini göstermektedir. Bu veriler aynı zamanda araştırmanın birinci hipotezinin bulgularca desteklendiğini göstermektedir. Yatağan Termik Santrali'nin çevresel ve toplumsal etkilerinin farklı toplumsal gruplar üzerindeki farklı etkileri incelendiğinde şöyle bir görünüm ortaya çıkar. Yatağan ilçe merkezinde yaşayanların, Yatağan Termik Santrali çalışanlarının ve Yatağan'ın köylerinde yaşayanların, kurulan hipotezlerin test edilmesine yönelik olarak üç farklı grup olarak gruplandırıldığı daha önce belirtilmişti. Bu bağlamda araştırmanın örnekleme içinde yer alan üç toplumsal grubun (ilçe merkezi, santral çalışanları ve Yatağan köyleri), “çevresel etkilenme ve tepki ölçeği”nin üç boyutu (çevresel bilgilenme ve etki, çevresel kaygı ve çevresel taahhüt) için aldıkları değerler Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Üç boyutlu çevresel etkilenme ve tepki ölçeğini oluşturan sorular Bilgilenme, etkilenme (çevresel dünya görüşü boyutu)

- Soru 1: Sizce Yatağan Termik Santrali'nin çevre üzerinde olumsuz bir etkisi var mı?
(1) Hiç yok, (2) Bazen oluyor, (3) Fikrim yok, (4) Sınırlı (5) Çok etkisi var.
- Soru 2: Yatağan Termik Santrali'nin çevreye verdiği zararlar hakkında ne kadar bilgiye sahipsiniz?
(1) Hiç bilgim yok, (2) Yeterli değil, (3) Fikrim yok (4) Az bilgi (5) Bilgim var.
- Soru 12: Asit Yağmurlarının çevre ve insan sağlığı üzerinde zararlı etkisi olduğuna İnanıyor musunuz?
(1) İnanmıyorum, (2) Bazen oluyor, (3) Fikrim yok (4) Etkisi var, (5) Çok etkili.
- Soru 15: Yatağan Termik Santrali'nin çevreye zararları konusunda yetkililerin aldıkları tedbirlerine ne kadar yeterli görüyorsunuz?
(1) Çok yeterli buluyorum, (2) Az yeterli buluyorum, (3) Fikrim yok (4) Yeterli bulmuyorum, (5) Hiç yeterli bulmuyorum.
- Soru 16: Doğal çevrenin tahribata uğraması günlük yaşantınızda sizi etkiliyor mu?
(1) Etkilemiyor, (2) Az etkiliyor, (3) Fikrim yok, (4) Oldukça, (5) Çok etkili.
- Soru 20: Santraldeki kirliliğin işçiler üzerinde ne gibi etkisi var?
(1) Hiç etkisi yok, (2) Çok az, (3) Fikrim yok, (4) Oldukça, (5) Çok etkili.

Çevresel kaygı boyutu

- Soru 16: Ekonomik büyüme çevre korumaya göre öncelikli olmalıdır.
(1) Büyük ölçüde katılıyorum, (2) Katılıyorum, (3) Fikrim yok, (4) Katılmıyorum, (5) Büyük ölçüde katılmıyorum.
- Soru 38: Teknolojik ve bilimsel gelişmeler birçok sorunu ve çevre sorunlarının da çözümünü sağlayabilir.
(1) Büyük ölçüde katılıyorum, (2) Katılıyorum, (3) Fikrim yok, (4) Katılmıyorum, (5) Büyük ölçüde katılmıyorum.

- Soru 39: Endüstriyel atıkların yarattığı hava kirliliği çevreyi ve toplum yaşantısını olumsuz yönde etkiler.
 (1) Büyük ölçüde katılmıyorum, (2) Katılmıyorum,
 (3) Fikrim yok, (4) Katılıyorum, (5) Büyük ölçüde katılıyorum.
- Soru 40: Kirlenme ve atıklar dereler, akarsular ve denizlerdeki canlı yaşantısını olumsuz yönde etkiler.
 (1) Büyük ölçüde katılmıyorum, (2) Katılmıyorum,
 (3) Fikrim yok, (4) Katılıyorum, (5) Büyük ölçüde katılıyorum.

Cevresel Taahhüt boyutu

- Soru 41: Çevre korunması sağlanması için daha yüksek fiyat öderim.
 (1) Büyük ölçüde katılmıyorum, (2) Katılmıyorum,
 (3) Fikrim yok, (4) Katılıyorum, (5) Büyük ölçüde katılıyorum.
- Soru 42: Çevre korumanın sağlanması için daha yüksek vergi öderim.
 (1) Büyük ölçüde katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Fikrim yok, (4) Katılıyorum, (5) Büyük ölçüde katılıyorum.

Tablo 2: Üç boyutlu çevresel etkilenme ve tepki ölçeğini oluşturan sorulara verilen yanıtların ortalamaları

	Soruyu Yanıtlayan Kişi sayısı	En küçük değer	En büyük değer	Ortalama	Standart Sapma
S12	747	1,00	5,00	3,8487	1,0885
S1	834	1,00	5,00	4,2650	1,1680
S15	813	1,00	5,00	3,4883	1,2813
S16	806	1,00	5,00	3,7978	1,3885
S2	826	1,00	5,00	4,0387	1,2074
S20	796	1,00	5,00	3,5779	1,0546
S37	800	1,00	5,00	3,2813	1,3682
S38	813	1,00	5,00	2,0849	1,0880
S39	820	1,00	5,00	3,7951	1,3072
S40	818	1,00	5,00	4,0049	1,2624
S41	738	1,00	5,00	3,4255	1,1053
S42	779	1,00	5,00	3,2542	1,1682

Tablo 3: Farklı toplumsal grupların farklı çevresel etkilenme-tepki biçimleri

	Çevresel Bilgilenme Etkilenme (ortalama)	Çevresel Kaygı (ortalama)	Çevresel taahhüt (ortalama)
Yatağan Genel	3.8909	3.3306	6.6563
Yatağan Merkez	3.8961	3.3298	3.3805
Yatağan Termik Santrali	3.1667	2.6867	3.1234
Yatağan Köyleri	4.0056	3.4196	3.3066
ANOVA (F TEST)	47.135***	27.708***	2.055

İstatistiksel anlamlılık düzeyi (*) $p < 0.05$, (**) $p < 0.01$, (***) $p < 0.001$

Tablo 3'te görüleceği gibi, Yatağan yöresinde yaşayan üç farklı toplumsal grubun, üç boyutlu çevresel etkilenme ve tepki ölçeğinin her bir boyutu için aldıkları değerler istatistiksel olarak tes edilmiştir. Test sonuçlarına her üç toplumsal grubun, çevresel bilgilenme ve etkilenme boyutunda ($F=47.135$) ve çevresel kaygı boyutunda ($F=27.208$) aldıkları değerlerin istatistiksel olarak birbirinden anlamlı düzeyde farklı olduğu görülmüştür. Sadece çevresel taahhüt boyutunda her üç toplumsal grubun aldıkları değerler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık yoktur. Bu veriler, başta kurulan farklı toplumsal grupların farklı çevresel değerlere ve eğilimlere sahip olduğu yönündeki hipotezi büyük ölçüde desteklemektedir. Farklı toplumsal grupların, sahip oldukları farklı çevresel eğilimler daha ayrıntılı incelenmesi aşağıdaki gibidir. Tablo 3'te yer alan veriler Grafik 1'de, grafik olarak verilmiştir. Buna göre:

Yatağan köylerinde yaşayanların çevresel bilgilenme ve etkilenme boyutunda (4.0056) ve çevresel kaygı boyutunda (3.4196) diğer gruplara göre daha yüksek değerlere sahip oldukları görülmektedir. Sadece çevresel taahhüt boyutunda (3.3066) Yatağan'ın köylerinde yaşayanlar, Yatağan merkezde yaşayanlardan daha düşük fakat Yatağan Termik Santrali çalışanlarından daha yüksek değerlere sahiptirler.

Buna karşın Yatağan Termik Santrali çalışanları her üç boyutta da (çevresel bilgilenme ve etki: 3.1667, çevresel kaygı: 2.6867, çevresel taahhüt: 3.1234) diğer gruplarla karşılaştırıldığından en düşük değerlere sahiptirler. Yatağan ilçe merkezinde yaşayanlar ise diğer gruplarla karşılaştırıldığında orta düzeyde çevresel etkilenme ve tepki değerlerine sahiptirler. Bu veriler genel olarak 2, 3 ve 4 numaralı hipotezlerin araştırma verilerince desteklendiğini göstermektedir. Buna göre, toplum içindeki her bir toplumsal grup, çevre ile kendi toplumsal konumu, üretim biçimi ve doğa ile ilişkisinin bir fonksiyonu olarak bir çevresel bilinçlenme ve çevre kavramsallaştırması yaratır (üretir).

5. Sonuç ve Öneriler

Çevre toplum ilişkilerinin toplumsal kurgusalcı bir perspektiften ele alındığı ve bir açıklama modelinin geliştirilmeye çalışıldığı bu çalışmada önerilen hipotetik model araştırma bulgularınca desteklenmiştir. Buna göre Yatağan yöresinde yaşayanların tümü Yatağan Termik Santrali'nden olumsuz yönde etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılanlar genel olarak santralin çevre ve toplum sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ifade etmekle birlikte; farklı toplumsal grup ve statüde bulunanlar, kendi toplumsal ve ekonomik önceliklerine göre santralin etkileri konusunda farklı tepkiler vermişlerdir. Yatağan'ın köylerinde yaşayanlar doğa ile iç içe bir yaşam biçimine sahip olduklarından ve toplumsal yeniden üretim biçimleri toprağa ve doğa koşullarına doğrudan bağlı olduğundan en üst duyarlılık düzeyine sahiptirler. Buna karşın Yatağan Termik Santrali çalışanları doğa ile daha dolaylı bir ilişki biçimine sahip oldukları ve ekonomik yeniden üretimleri doğrudan bir doğal kaynağın (kömür) tüketilmesine dayalı olduğundan, santralin olumsuz çevresel ve toplumsal etkilerini göz ardı ederek ekonomik katkısına öncelik vermektedirler. Bunun sonucu olarak Yatağan Termik Santrali çalışanlarının çevresel etkilenme ve tepki ölçeğinin her üç boyutunda da aldıkları değerler diğer gruplara göre en düşük değerlerdir. Özellikle santral çalışanlarının çevresel kaygı boyutunda aldıkları değer (2.6867) dikkat çekicidir. Bu değer, beş kategorili çevresel etkilenme ve tepki ölçeğinin yaklaşık orta değeridir ve santral çalışanlarının, ekonomik kalkınma, büyüme ve enerji üretimi için, doğal çevrenin göz ardı edilebileceği yönünde bir eğilime sahip olduklarını ifade etmektedir. Yatağan kent merkezinde yaşayanların çevresel

etkilenme ve tepki ölçeğinin her üç boyunda orta değerlere sahip olması; bu grubun bir yandan kentin ekonomik varlığını sürdürübilme için santrale gereksinim duyduğu diğer yandan sağlıklı bir çevrede yaşama talebinden dolayı, santralin olumsuz çevresel etkileri konusunda duyarlı oldukları yönünde bir eğilimi göstermektedir.

Bu çalışma, toplumda farklı grupların çevresel duyarlılık konusunda farklı eğilimler içinde olduklarını göstermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda çevresel duyarlılık, içinde bulunulan toplumsal ve ekonomik konumla yakından ilgilidir. Ekonomik yaşam biçimleri doğal kaynakların sınırsızca kullanımına dayalı olanlar, doğaya karşı daha duyarsız (ya da daha az duyarlı); ekonomik ve toplumsal yaşamları doğal kaynaklardan dengeli bir şekilde yararlanmaya dayalı olanlar doğal çevreye karşı daha duyarsız (ya da daha az duyarlı); ekonomik ve toplumsal yaşamları doğal kaynaklardan dengeli bir şekilde yararlanmaya dayalı olanlar doğal çevreye karşı daha duyarlıdır. Farklı toplumsal grupların çevre konusundaki bu farklı duyarlılık düzeyleri aynı zamanda, ekonomik düzeydeki çıkar çatışmasının çevresel düzeye yansımaları olarak yorumlanabilir. Daha açık bir ifade ile, araştırma bulgularının da gösterdiği gibi, Yatağan Termik Santrali civarında yaşayan köylüler için, çevresel faktörler, Yatağan Termik Santrali'nin yarattığı ekonomik katma değerden daha önemlidir. Buna karşın, Yatağan Termik Santrali çalışanları için, santralin yarattığı katma değer, ortaya çıkan çevresel etkilerden daha önemlidir. Burada, Yatağan köylüleri ile, Yatağan Termik Santrali'nde çalışan işçiler ile ekonomik çıkar çatışmasının varlığı ve çatışmanın çevresel eğilimlere yansımaları söz konusudur. İfade edilen bu eğilim, ayrıca toplum önderleri, köylüler ve işçiler ile yapılan derinlemesine mülakatlarda da açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Yukarıda ifade edilen, farklı toplumsal grupların farklı ekonomik ve çevresel çıkar ve eğilimlere sahip olduğu gerçekliği, çevre politikalarının belirlenmesi açısından oldukça önemlidir. Toplumu “uniform” bir bütünlük olarak algılayıp, tek tür bir çıkar beklentisine sahip olduğunu varsaymak toplumsal gerçeklik ve toplumbilimsel verilerle bağdaşmamaktadır. Ekonomik kalkınma projeleri hazırlanırken ve uygulanırken, yukarıda ifade edilen saptama dikkate alınmalıdır. Daha somut olarak, Çevresel Etki Değerlendirme raporları hazırlanırken, kurulması planlanan endüstriyel tesisin doğal çevre

üzerine olan etkisi kadar, doğrudan toplum üzerine etkisi ve doğal çevre üzerinden toplum üzerine etkisi kadar farklı toplumsal gruplar üzerindeki muhtemel farklı etkileri de öngörülmalıdır. Bu bağlamda, Çevresel Etki Değerlendirme raporlarının mutlaka toplumsal boyutu da olmalı ve bu boyut mutlaka yetkin ve donanımlı kişiler ya da kurumlar tarafından araştırılmalıdır. Sonuç olarak, toplumunun farklı gruplarının ekonomik açıdan olduğu gibi çevresel açıdan da farklı çıkarılara sahip olabileceği, önemli olanın, farklı çıkarıların olabildiğince gözetilerek projelerin değerlendirilip ele alınmasıdır.

Kaynaklar

- Arcury, Thomas A. Timothy P. Johnson, and Susan J. Scollay 1996. "Ecological Worldview and Environmental Knowledge: The 'New Environmental Paradigm.'" *Journal Environmental Education*
- Beck, Ulrich 1992. *Risk Society: Toward a New Modernity*. Thousand Oaks, CA, Sage.
- Becker, Howard 1967. "Whose Side Are We on?" *Social Problems*. 14:239-247.
- Berkes, Fikret, Mine Kışlalıoğlu 1997. *Çevre ve Ekoloji*. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Beton, Ted and Michael Redclift 1994. *Social Theory and the Global Environment*. Routledge, London.
- Buttel, Frederick H. and Donald E. Johnson 1977. "Dimensions of Environmental Concern: Factor Structure, Correlate, and Implications for Research." *Journal of Environmental Education*. 9:46-64.
- Canan, Penelope 1996. "Brining Nature Back in: The Challenge of Environmental Sociology." *Sociological Inquiry*. 66 (1): 29-37.
- Catton, William R. 1982. *Overshoot: The Ecological Basis of Revolutionary Change*. University of Illinois Press, Urbana.
- Catton, William R. and Riley Dunlap 1980. "A New Ecological Paradigm for Post-Exuberant Sociology." *American Behavioral Scientist*. 24 (1):15-47.
- Dunlap, Riley E. 1975. "The Impact of Political Orientation on Environmental Attitudes and Actions." *Environment and Behavior*. 7(4):428-453.
- Eckersley, Robyn 1992. *Environmentalism and Political Theory*. State University of New York Press, New York.
- Eder, Klaus 1996. *The Social Construction of Nature: A Sociology of Ecological Enlightenment*. Sage Publication., London.

- Eriş Metin 1995. "Çevre Kirliliği Üzerine Düşünceler," *Yeni Türkiye* 5 (1): 465-471.
- Giddens, Anthony 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Günay, Eray 1987. "Muğla Yatağan Santrali'nin Çevre Ormanlarına Verdiği Zararlar Hakkında Rapor," *Çevre ve Orman Dergisi*. Sayı. 3.
- Harper, Charles L. 1996. *Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues*. Printice Hill, New Jersey.
- Keleş, Ruşen, Can Hamancı 1997. *Çevrebilim*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Laska- Shirley Bradway 1993. "Environmental Sociology the State of the Discipline." *Social Forces*. 72 (1):1-17.
- Lenski, Gerhard E. 1984. "Rethinking Macrosociological Theory." *American Sociological Review*. 53: 163-171.
- Ramsey, Charles E. and Roy E. Rickson 1976. "Environmental Knowledge and Attitudes." *Journal of Environmental Education*. 8: 10-18.
- Tuna, Muammer 1998. *Environmentalism: An Emprical Test of Multi-Level Effects on Environmental Attitudes in More And Less Developed Counries*, Unpublished Dissertation, Mississippi State, Mississippi.
- Yearly, Steven 1994. "Social Movement and Environmental Change." Ed: M. Redclift and T. Benton. *Social Theory and the Global Environment*. Routledge, London.